

Schweighardt Zsanett PhD-hallgató,
Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Kriminológiai Tanszék

„Ha a társadalom nem tudja megvédeni egyes állampolgárait attól, hogy bűncselekmény áldozataivá váljanak, akkor legalább, ha bajba kerültek, próbáljunk meg rajtuk segíteni.”
(Az Európai Áldozatvédő Fórum alapgondolata)

Áldozatvédelem, áldozatsegítés és a büntető felelősségre vonás

1. A viktimológia kialakulása és tárgya

Az **áldozatvédelem** (viktimológia) a bűncselekmény sértettjével, a sértett és az elkövető kapcsolatával foglalkozó ismeretrendszer, az áldozatok tudományos igényű tanulmányozását jelenti. Kialakulása a XX. század közepére tehető. Az áldozatok iránti társadalmi szolidaritás azonban csak az 1970-es évektől erősödött fel, ettől kezdve vált meghatározóvá az e téren való cselekvés. A viktimológia a kriminológia alkalmazott tudománya, amely a bűncselekmények sértettei helyzetének jogi, pszichikai, szociális vonatkozású kérdéseit vizsgálja tudományos igénnyel. Elemzi a sértett jogi helyzetét, a sértett és az elkövető kapcsolatát, a sértetti jellemzőket, sértetti tipológiát ad, továbbá foglalkoztatja a sértetté válás megelőzése, a sértett segítése és kártalanítása. „Az **áldozatvédelem** [...] az **áldozattá válás megelőzését** szolgálja, az **áldozatsegítés** pedig a **bűncselekmény áldozatává vált személyek részére nyújtott szolgáltatás és kárenyhítés.**”¹

A téma egyik hazai szakértője, Görgényi Ilona² a következőkben jelöli meg a viktimológia kutatási területeit: a bűnözés, illetve egyes bűncselekmények áldozatorientált jellemzése; az áldozat viselkedése a bűncselekmény-szituáció előtt, alatt és után; az áldozat

¹ Kerecsi Klára, Kó József: Az áldozatsegítő szolgálat hatékonyságvizsgálata. Második szakasz. Összefoglaló jelentés. Budapest, 2008. 6.

Letölthető: http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/ald_seg_szolg_hatekonysagvizsgálata.doc (2009.03.08)

² Görgényi Ilona: A viktimológia alapkérdései. Budapest, Osiris, 2001. 37.

kapcsolata az elkövetővel; az áldozat közreműködése a büntetőeljárásban; az áldozat jogi helyzete, a bűncselekménnyel okozott kár megtérülésének módjai a büntető igazságszolgáltatási szférában és azon kívül; a bűnözéstől való félelem; az áldozatoknak nyújtandó segítség formái, az áldozattámogató szervezetek tevékenysége; a viktimálisan veszélyeztetettek köre és a viktimizáció megelőzésének módjai.

A viktimológiai kutatások körébe tartozik az ún. *általános viktimológia*, amely a társadalom valamennyi áldozatát vizsgálódása középpontjába állítja, így különösen a munkahelyi és közlekedési balesetek, valamint a természeti katasztrófák károsultjait.

Ettől eltérő áldozati körrel foglalkozik az ún. *modern viktimológia*, amely a hatalommal való visszaélés és az emberi jogok megsértésének áldozataira vonatkozó ismereteket összegző tudományág. A természeti erők, illetve az emberi tevékenység áldozatai kategóriákra épít. Mindazokkal foglalkozni kíván, akiket megfosztottak az élethez, az egészséghez, a tisztességhez és a biztonsághoz való jogaiktól.

Magyarországon azonban a viktimológia fogalommal a *kriminálviktimológiát* illetjük, amelynek célja, hogy az áldozat szempontjából, illetőleg az áldozatot szem előtt tartva értse meg a bűnözést.

2. Ki lehet áldozat?

Magától adódik a kérdés, hogy ki is tekinthető áldozatnak. Ennek legpontosabb megfogalmazását az 1985. november 29-én kelt A/RES/40/34. számú, „**A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről**”³ címet viselő ENSZ-nyilatkozat adja: *az áldozatok olyan személyek, akik egyénileg vagy kollektíven sérelmet szenvedtek - beleértve a fizikai és mentális sérülést, érzelmi szenvedést, gazdasági veszteséget vagy alapvető jogaik lényeges csorbítását is - a tagállamok hatályos büntető törvényeit sértő tevékenység vagy mulasztás, illetve a hatalommal való visszaélés révén.* Áldozat alatt értendők a *családtagok és eltartott személyek* és azok is, akik azért szenvedtek sérelmet, mert *beavatkoztak* annak érdekében, hogy segítsék az áldozatot, vagy azért, hogy megelőzzék az áldozattá válást. Ez az egyetlen dokumentum, amely az áldozati körben nemcsak a bűncselekmények, hanem a hatalommal való visszaélés áldozatait is említi.

³ <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm> (2009.03.15.)

Az Európai Áldozatvédő Fórum egyszerűbb definíciója alapján **áldozat az, akinek jogsértő magatartással vagy cselekedettel testi, lelki sérülést vagy anyagi kárt okoztak.**

Magyarországon a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 51.§ (1) bekezdése a következőképpen fogalmaz: „**Sértett az, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette.**” A sértettek köre tehát nem minden esetben esik egybe a büntető anyagi jogi passzív alany fogalmával. Az **áldozat** fogalma szélesebb spektrumon mozog, mint a sértetté, mivel kiterjed a **közvetett sértettekre és a jogi személyekre is.** Az áldozat inkább köznyelvi kifejezés, a bűncselekmény természetes személy sértettjén kívül magába foglalja a sértettnek a Ptk. 685. § b) pontja értelmében vett közeli hozzátartozóit is. Az áldozattal azonos bánásmódban kell részesíteni azokat a személyeket is, akiket a bűncselekmény negatívan érintett, akiknek életvitelét hátrányosan befolyásolta, illetve akik ennek következtében még lelki, fizikai vagy erkölcsi sérülést is szenvedtek.

3. Áldozattípusok⁴

Az áldozat és az elkövető közötti kapcsolatnak, az egymásra vonatkoztatott attitűdöknek a feltárása hozzásegít minket ahhoz, hogy a bűncselekmények genezisében betöltött szerepüket illetően fontos következtetéseket vonhassunk le. Ennek mentén kialakíthatók bizonyos megelőzési programok. **Seeling** a következő áldozattípusokat jelöli meg:

1. *Nem résztvevő áldozat:* öntudatlan, tehetetlen, adott esetben ellenálló, de legtöbbször nem képes védekezni a viktimizációval szemben.
2. *Látens áldozat:*
 - bio-pszichológiailag prediszponált (életkor, nemiség, fizikai állapot és alkat, elmebetegség)
 - társadalmilag prediszponált (foglalkozás, társadalmi helyzet, életkörülmények, anyagi okok)
 - erkölcsi vagy pszichopatologikus állapot (kapzsiság, hiúság, naivság, hiszékenység, életuntság, jellembeli ingatagság, alkoholizmus, depresszió, perverz szexuális ösztön)

⁴ Vigh József (szerk.): Fejezetek a szakkriminológia köréből. Budapest, Tankönyvkiadó, 1973. 10.

3. *Provokáló áldozat:*

- passzív, közvetett (hanyag, elővigyázatlan)
- aktív, közvetlen (egyetértő, nem egyetértő, de provokáló, jogos védelem, „belerántó”, igazságtalanul cselekvő)

4. *Résztevő áldozat:*

- passzív (egyszerű vágy, egyetértés, belenyugvás, cinkosság, közönyösség)
- aktív (hozzájáruló, együttműködő)

5. *Hamis áldozat:*

- képzelt (jóhiszeműen: szuggesztió, beteges megszállottság, rosszhiszeműen)
- önmaga áldozata (jóhiszeműen: saját hanyagság, elővigyázatlanság, rosszhiszeműen: öngyilkos, öncsonkító, narkotikumot használó, biztosítási összegért öngyújtogató)

Seelinghez hasonlóan **Hans von Hentig** is vizsgálta az áldozatok közrehatását egyes deliktumok, különösen a személy elleni erőszakos bűncselekmények létrejövetelében. Vizsgálatai alapján arra a következtetésre jutott, hogy az elkövető és az áldozat kapcsolatára a kölcsönösség, a reciprocitás jellemző. Az erőszakos bűncselekmények estében az áldozat is alakítja, formálja az elkövetőt és a bűncselekményt. Gyakori, hogy provokálja az elkövetőt, illetve kooperatív magatartást tanúsít. Hentig „A bűnöző és áldozata” (1948) című munkájában az alábbi tizenegyes csoportosítást tette közzé:

- *Fiatal:* „A gyenge élőlény az állatvilágban és az emberek között valószínű, hogy valamilyen támadás áldozatává válik.”
- *Nő:* „A női nem a gyengeség egyik formája.”
- *Idős:* „Az öregedő ember sokféle értelemben hátrányos helyzetben van.”
- *Értelmileg fogyatékos és egyéb mentális zavarban szenvedő:* „A gyengeelméjűség, az elmebetegség, a narkomán és az alkoholista életforma a potenciális és tényleges áldozatok egy másik nagyobb csoportját jellemzi.”
- *Bevándorlók, kisebbséghez tartozók:* „A tapasztalatlan és szegény bevándorló könnyen eshet mindenféle svindler áldozatául.”
- *Depressziós:* „Azok a személyek, akiknek gyenge az önvédelmi ösztönük, nem kétséges, hogy gyakran viktimizálhatók.”
- *Kapzsi:* „Ő egy másik kitűnő áldozati típus.”

- *Szemérmetlen*: „Számos esetben a nő viselkedése több, mint engedékenység, vagy még aktív szerepet is játszik az ún. elcsábításban.”
- *Magányos és kiábrándult*: „A magányos könnyű zsákmány a kitörés iránti sóvárgás és amiatt az optikai illúzió miatt, hogy a várva várt esemény bekövetkezik.”
- *Zsarnok*: „A családi tragédiák háttérében rendszerint megtaláljuk ezt a típust.”
- *Gátolt, mentességet élvező és ellenszegülő*: „Viszonylag biztonságos rablást elkövetni olyan helyzetben, amely nem engedi meg az áldozatnak, hogy jelentse az esetet.”

Benjamin Mendelsohn az áldozatnak a bűncselekmény elkövetésében betöltött kauzális szerepe miatt az elkövetőt és az áldozatot „bűnügyi párosnak” nevezi. Szerinte négyféle áldozattípus létezik: *teljesen ártatlan* áldozat; az áldozat *ugyanolyan bűnös, mint az elkövető*; az áldozat *bűnösebb, mint az elkövető*; *kizárólagosan*, teljes egészében, nagymértékben *bűnös* áldozat.

A bűnözés áldozatainak nyújtandó segítségről szóló Rec(2006)8. számú Európa tanácsi ajánlás szerint a személyiségi jellemzők vagy a bűncselekmény körülményei alapján felállítható az ún. *sebezhető áldozatok*⁵ (vulnerable victims) kategóriája, akiknek helyzetük alapján speciális intézkedésekre van szükségük. Személyiségi jellemzők alapján ide sorolhatók a 18 éven aluli, a mentálisan fogyatékos, illetve a mozgássérült személyek.

4. Áldozatpolitika és büntető felelősségre vonás

Az áldozatpolitika jelentősége napjainkban felértékelődött. Összefüggésbe hozható ez mindenekelőtt a ***büntető igazságszolgáltatási koncepciók változásával***. A büntető felelősségre vonás célját illetően háromféle felfogás és az ezeknek megfelelő gyakorlat uralkodott és váltotta fel egymást a fejlett nyugati társadalmakban.

- I. Elsőként a XVIII. század végi, XIX. század eleji ***klasszikus büntetőjogi*** elvekre épülő ***retributív igazságszolgáltatás*** dominált. A bűncselekményt a szabad akarat káros megnyilvánulásának tartotta, azaz *indeterminista* volt. A

⁵ Görgényi Ilona: Az áldozattá válás megelőzése. A „Közbiztonság-Társadalmi Bűnmegelőzés-Büntetőpolitika” címmel az OBMB által 2007. november 30-án megrendezett konferencián elhangzott előadás. <http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=482> (2009.03.12.)

proporcionális, azaz *tettarányos büntetés* indokoltságát hirdette a megsértett jogrend helyreállítása érdekében.

II. A XX. század elejétől egyre inkább uralkodóvá vált a **pozitivistá kriminológiai** nézetek hatására a **preventív igazságszolgáltatási** szemlélet. Eszerint a bűnös emberi magatartások mögött éppúgy törvényszerűségek bújnak meg, mint a többi társadalmi, valamint a természeti jelenségek körében. Mivel minden jelenségnek oka van, így a *bűncselekmény okozatnak* tekinthető. A *determinációt*, azaz a relatív szabad akaratot hirdette. A bűnözésnek is objektív okai vannak tehát, amelyek mellett figyelembe veendő az elkövető szubjektív, egyéni pszichikus adottságai is. A büntetés nem alapozható csupán az elkövetett cselekmény súlyára, hanem figyelmet kell szentelni az *elkövető személyiségének*, társadalmi körülményeinek, determinációinak is. *Differenciált és individualizált, elkövető-centrikus büntetést* kell alkalmazni a *generális és speciális prevencióra* tekintettel. A XX. század közepének nagy vívmánya volt a **treatment-ideológia**, amely az elkövető kezelését tűzte ki célul, személyiségének pozitív formálására tett kísérletet. Mivel a bűnözésnek objektív okai vannak, amelyek előre meghatározottak, ezért az elkövető későbbi személyisége is determinálható, a megfelelő módszerekkel átnevelhető, és így eredményesebben reszocializálható. Ehhez pedig *határozatlan tartamú, individualizált büntetés* szükséges.

III. Az 1970-es évek közepétől vizsgálatok eredményeként is bebizonyosodott, hogy a kezelélmélet és a reszocializáció csődöt mondott, a bűnözési ráta meredek emelkedést mutatott. A „kezelési eufóriát követő kijózanodás”⁶ idején a hivatalos, ún. **neoklasszikus büntetőpolitika** a tettarányos felelősséghez való visszatérés szükségességét hirdette. A megérdemelt büntetés (just desert) és az „igazságos fájdalomszolgáltatás”⁷ vált uralkodóvá. Ennek a büntetőpolitikának a megfogalmazói vigyázó szemeket egyre inkább az áldozatokra vetették. Így született meg a **resztoratív** (helyreállító) **igazságszolgáltatás** koncepciója. Az áldozatok helyzete átértékelést nyert, ők kerültek az igazságszolgáltatás középpontjába. A bűncselekmény többé már nem csupán az elvont jogi norma megsértése, hanem konkrétan az *áldozatnak okozott sérelem*. Hangsúlyossá vált az áldozat által elszenvedett vagyoni kár és egyéb sérelmek *orvoslása*, a

⁶ Nagy Ferenc: A bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról. Magyar Jog. 1993. 4. sz. 200-205.

⁷ Nils Christie: A fájdalom korlátai. Budapest, Európa, 1991. 159.

sértetti érdekek érvényesítése. Azt vallja, hogy nem lehet egyedüli cél a tett megtorlása, hanem fontos, hogy a sértettnek is elégtételt adjunk, és az okozott kár is megtérüljön. Amellett, hogy áldozatcentrikus, az *elkövető reszocializációját* és a *közösség általi rehabilitációját* is célozza, ha megbánást tanúsít, illetve megtéríti az okozott kárt.

Howard Zehr az első olyan szerző, aki megalkotta a restoratív igazságszolgáltatás átfogó modelljét. Hangsúlyozza, hogy mióta az egyén nem hagyhatja figyelmen kívül a bűncselekmény közösségi dimenzióját, azóta az igazságszolgáltatási eljárás sok esetben nem lehet teljesen privát. A bűncselekmény aláaknázza a társadalomban a teljesség érzését. A restoratív igazságszolgáltatás a bűncselekmény újradefiniálására törekszik azáltal, hogy nem jogsértésként vagy az állam elleni támadásként interpretálja azt, hanem más személynek vagy személyeknek okozott sérelemként vagy igazságtalanságként. A következő definíciót adja: „*A restoratív igazságszolgáltatás egy olyan eljárás, amely magába foglalja - a lehetséges terjedelemben - azokat, akik egy sajátos jogsértésben érdekeltek, hogy közösen felismerjék a sérelmeket, szükségleteket és kötelezettségeket abból a célból, hogy olyan mértékben helyreállítsák azokat, amennyire az csak lehetséges.*”⁸

A **Leuveni Deklaráció**⁹ (1997) a következőket rögzítette: „A bűncselekményt nem a köz szabályainak megszegéseként vagy a jogi-morális rend tartalmának áthágásaként kell tekintetbe vennünk, hanem elsődlegesen úgy kell kezelni mint az áldozatoknak okozott sérelem, mint a közösségi béke és biztonság kezelése és mint kihívás a társadalmi közrend vonatkozásában. A bűncselekményre adott társadalmi reakciók fő szerepe, funkciója nem a büntetés, de azon feltételekben való közreműködés, amelyek elősegítik az elkövetés okozta sérelem helyreállítását, orvoslását. Ezért hívják e modellt restoratív vagy helyreállító, jóvátételi igazságszolgáltatásnak. A helyreállító szemlélet célja az áldozatnak okozott sérelem jóvátétele, a közösség békéjének és a társadalom biztonságának megteremtéséhez való hozzájárulás. A hatóságok szerepe arra kell, hogy korlátozódjon, hogy elősegítse a restoratív eljárás feltételeinek megteremtését, garantálja az eljárások korrektségét, az egyéni törvényes jogok tiszteletben tartását, valamint biztosítsa a bírói kényszer hatását azokban a helyzetekben, ahol az önkéntes restoratív tettek nem jártak sikerrel.”

⁸ Howard Zehr: The Little Book of Restorative Justice. Intercourse, Pennsylvania, Good Books, 2002. 37.

⁹ <http://www.sonoma.edu/ccjs/info/leuven.html> (2009.03.13.)

John Braithwaite a helyreállítás dimenzióit így foglalja össze: anyagi veszteség, sérülés, biztonságérzet, méltóság, az igazságszolgáltatásba vetett hiten alapuló harmónia és a szociális támogatás kompenzációja szükségeltetik.¹⁰

A *resztoratív igazságszolgáltatás céljai és megvalósulási módjai* a következőképp összegezhetők:

- I. Kulcsfontosságú döntéseket adjunk azok kezébe, akik a *leginkább érintettek* a bűncselekmény által! Ez pedig úgy érhető el, ha az *áldozatokat bevonjuk* az eljárásba, és abból elégedetten távozhatnak.
- II. *Gyógyító* jellegűvé kell tenni az igazságszolgáltatást és ideális esetben transzformatívabbá. Ez megvalósulhat, ha az *elkövetők* megértik, hogy tettük miként hatott másokra, és *felelősséget vállalnak* érte.
- III. *Csökkeneni* kell a jövőbeli *bűncselekmények* valószínűségét. Ehhez segíteni kell a *jóvátétel* megvalósulását, valamint az áldozatot és az elkövetőt is *reintegrálni* kell a társadalomba.

A resztoratív szemlélet középpontjában tehát az a nézet áll, hogy az igazságszolgáltatás nem a méltó büntetés kiszabásával és végrehajtásával fejeződik be, hanem az áldozatok sérelmének orvoslásával. Míg a pozitivista büntetőpolitika azt az álláspontot képviselte, hogy a differenciált ítélet igazságos, addig a helyreállítás pártján állók véleménye szerint az az ítélezés igazságos, amely a bűncselekmény *áldozatának is igazságot szolgáltat*. A helyreállító igazságszolgáltatás jelentősége abban áll, hogy megkísérli helyreállítani az elkövető és a sértett közötti harmóniát. Az *elkövetőt felelősségvállalásra* készíti, tudatosítja benne tettének káros következményeit. Ez azonban nemcsak az elkövető szégyenérzetének kialakulását igényli, hanem egyúttal az elkövető önbecsülése visszanyerésének is eszköze. A helyreállító igazságszolgáltatás nem akarja megszüntetni a formális, hivatásos bíráskodást, és nem kívánja azt teljes egészében informális rendszerrel helyettesíteni. Azt az álláspontot képviseli, hogy professzionális bíráskodásban is lehet érvényesíteni az áldozatok jogait, azonban a közösséget is jelentős szerephez kell juttatni a büntető felelősségre vonás során. Emiatt a bűncselekményeket *háromdimenziós értelmezési* keretben helyezi el, amelyben nemcsak a sértett és az elkövető relációjának tulajdonít jelentőséget, hanem kiemelkedő szerepet szán a közösségnek is.

¹⁰ *John Braithwaite*: Restorative Justice and Responsive Regulation. Oxford University Press, 2002. 12.

A resztoratív szemlélet hármasság célkitűzése ekképp is megfogalmazható:

- I. a bűncselekmények áldozatainak kártalanítása;
- II. a bűnelkövető rehabilitálása;
- III. a közösség bevonása az igazságszolgáltatásba.

I. A bűncselekmények áldozatainak kártalanítása

A kompenzációs gondolat előzményei egészen az ókorig nyúlnak vissza. Már Hammurapi törvényei között rábukkanhatunk arra a rendelkezésre, miszerint az áldozat teljes kártérítést kérhetett az államtól, ha az elkövetőt nem fogták el. A vérbosszú időszakában nemcsak az elkövető büntetését tartották jogosnak, hanem annak a közösségnek a tagjait is, akikhez az illető tartozott. A közösség bármely tagjának fizetnie kellett a közösséghez tartozó más ember bűnéért. A kompenzáció egyrészt a kölcsönösségen alapuló igazságszolgáltatásnak felel meg, vagyis az arisztotelészi *iustitia commutativa* megnyilvánulása, másrészt pedig a károkozás és a kártalanítás egyenlőségére irányuló kiegyenlítő-kiigazító igazságosság (*iustitia correctiva*) eszköze. A kompenzáció akkor igazságos, ha arányos az elszenvedett sérelemmel. Diszfunkcionalitáshoz vezet azonban, és növeli a bűncselekmények számát, ha az állam általi kompenzáció széleskörű, és leveszi a felelősséget a bűncselekményt elkövető válláról. Ebből következően a bűnelkövető általi jóvátételnek kell elsődleges szerepet biztosítani, és csak annak sikertelensége esetén szabad az állam általi kárenyhítést alkalmazni.

II. A bűnelkövető rehabilitálása

Az elkövető rehabilitációja azáltal valósulhat meg, ha sor kerül a *tettes* és az *áldozat megbékélésére*. Ennek pedig általában elengedhetetlen feltétele a bűnelkövető általi *megbánás* és a *jóvátétel*. Ha sor kerül büntetőeljárásra, akkor ennek során, valamint a kárenyhítés folyamatában tapasztalatokat szerezhet az elkövető is a szenvedésről. Így bizonyos mértékig átérezheti a bűncselekménye által a sértettnek okozott szenvedést is. A büntetőeljárás során azonban az elkövető erősen kitett a *stigmatizációnak*, és féltő, hogy ezáltal erősen csökken a társadalomba való visszailleszkedésének esélye. Ezért jobb megoldás, ha a kisebb súlyú, *jogtisztá konfliktusokat* az állam visszaadja az

áldozatnak és az elkövetőnek, azaz ebben a körben *privatizálódik az igazságszolgáltatás*. Az elkövető teljes rehabilitációjára akkor kerülhet sor, ha sikerül a sérelmeket orvosolni. Ilyen esetben *helyreáll a megbomlott jogrend*, és mindenki *tabula rasával*, tiszta lappal indul a másik előtt.

III. A közösség bevonása az igazságszolgáltatásba

A közösség szerepe abban határozható meg, hogy *visszafogadja* a megbánást tanúsító elkövetőt. A bünelkövető fent említett rehabilitációja tehát csak a közösség közreműködésével valósulhat meg. Ezáltal elkerülhetővé válik az elkövető marginalizációja, megmenekülhet a társadalom peremére szorulástól. További szempont, hogy a bűnmegelőzésnek, illetve az ennek révén fenntartható zavartalan társadalmi együttélésnek is a *társadalmi kapcsolatok erősítése* az egyik sarokköve.

E három aspektus csak egymással szoros összefüggésben értelmezhető.

5. A retributív és a resztoratív igazságszolgáltatás összehasonlító elemzése

5.1. Mi ellen irányul a bűncselekmény?

A megtorló igazságszolgáltatási koncepció szerint a bűncselekmény *tisztán állam elleni* aktus, az állam megsértése, amely jogsértésként, a fennálló jogrend megsértéseként definiálható. Ezzel szemben a resztoratív szemlélet szerint a bűncselekmény az *emberi kapcsolatok elleni* támadás, mely a társadalom harmóniáját bontja meg.

5.2. Mi a jogsértés közvetlen következménye?

A megtorló igazságszolgáltatás szerint a *büntetés*. A resztoratív szemlélet szerint jogsértés *kötelezettségeket* keletkeztet az áldozattal és a közösség többi tagjával szemben egyaránt.

5.3. Kivel szemben érvényesül az elkövető felelőssége?

A retributív szemlélet alapján az elkövető felelőssége a tett miatt az *állammal szemben* áll fenn. „Az igazságszolgáltatás az elkövető és az állam közötti küzdelem.” A resztoratív rendszerben az elkövető a sértettnek és a közösségnek felelős. Az elkövető személyes felelőssége az elkövetett bűncselekményért *az áldozattal és a közösséggel szemben*

De inisprudentia et iure publico

10

érvényesül.

5.4. Kit terhel még a felelősség?

A retributív nézetrendszerben az *elkövető egyedüli* felelőssége érvényesül. A resztoratív rendszerben a *felelősség többrétű*: az *elkövető* felelős egyéni tettéért; a közösség azért, hogy támogassa az áldozatot azáltal, hogy a bűncselekmény körülményeit feltárva lehetővé teszi az elkövetői jóvátételt; az állam pedig afelett örököl, hogy tisztességes eljárás útján realizálódjon az elkövető felelőssége az állam és a közösség felé. Gondosan kell tehát mérlegelni, hogy mit tehet az áldozatért elsősorban a *tettes*, másodsorban a *helyi közösség*, harmadsorban az *állam*. A resztoratív igazságszolgáltatás kötelezettségeket teremt arra nézve, hogy az okozott sérelmet helyreállítsák, a dolgokat mindenképp jóvátegyék.

5.5. Mi alapján értékeli az elkövetőt?

Míg a retributív szemlélet az elkövetőt a *cselekmény súlya szerint* értékeli, addig a resztoratív szemlélet azt is nézi, hogy az elkövető milyen mértékben igyekszik az általa okozott *sérelmet jóvátenni*, nem próbál-e kibújni a felelősségvállalás alól.

5.6. Mi a szankció alkalmazásának célja?

A megtorló koncepció szerint a szankciók alkalmazásával a *megsértett jogrend helyreállítása* (jogépségi büntetés) és az elkövető igazságos, tetterányos, differenciált, prevenciós szándékú megbüntetése a cél. A retributív igazságszolgáltatás meghatározza a felelősséget, és „kormányozza” a büntetést. A helyreállító igazságszolgáltatásban hangsúlyossá válik az *áldozat számára történő igazságtétel* is.

5.7. Mikor eredményes az igazságszolgáltatás?

A büntetőjog neoklasszicista irányzatában a felelősséget a bűnelkövetőre mért szenvedés, fájdalomkózos mércejével mérik. A büntetések fajtáját és mértékét az állam állapítja meg. A rendszer akkor eredményes, *ha a büntetést végrehajtották*. Ezzel ellentétben a resztoratív igazságszolgáltatás eredményessége *a jóvátétel sikerességétől* függ, ami nem utolsósorban az elkövető jóvátételi hajlandóságának függvénye. A resztoratív igazságszolgáltatás olyan megoldásokat keres, amelyek elősegítik a jóvátételt, a kibékülést és a megnyugtatót.

5.8. Mi az eljárás célja?

A retributív igazságszolgáltatás során az elkövető által okozott *sérelem* és a neki okozott *fájdalom egyensúlyára* törekednek. A resztoratív igazságszolgáltatás célja az elkövető által okozott *kár jóvátétele*.

5.9. Mi az eljárás centrális eleme?

A retributív szemlélet centrális eleme a *hibáztatás*, míg a resztoratív nézetrendszeré a *problémamegoldás*.

5.10. Mi a megsértett jogrend helyreállításának eszköze?

A retributív igazságszolgáltatás a *megtorlásra*, azaz a retribúcióra épít. Ezzel szemben a helyreállítás a *jóvátétellel* operál.

5.11. Van-e kárjóvátétel?

Retribúció esetén *ritkán* van kárjóvátétel, a resztoratív igazságszolgáltatásnál azonban ez *természetes*.

5.12. Van-e párbeszéd az ellenérdekű felek között?

A megtorló rendszer úgymond „*harci*” *modell*, nem épít a dialógusra. A resztoratív szemléletnek ezzel szemben *alapeleme* a dialógus.

5.13. Nyújtanak-e információt az áldozatnak?

A retributív szemlélet *hanyagolja* az áldozatok informálását, a helyreállítás viszont *erősen* épít erre.

5.14. Fennáll-e a másodlagos viktimizáció esélye?

A retributív igazságszolgáltatás esetén az áldozat *erősen kitett* a másodlagos viktimizációnak. A resztoratív szemléletben azonban nagy figyelem hárul az áldozat álláspontjára, *óvják a* másodlagos viktimizálódástól.

5.15. Milyen az elkövető szerepe a konfliktusfeloldásban?

A megtorló szemléletben az elkövető *passzív*, a cselekvés az államtól az elkövető felé

irányul. A helyreállító igazságszolgáltatásban az elkövetőnek jelentős, *aktív* szerepe van a megoldás kialakításában.

5.16. Kik a bűncselekményre reagálás kulcsfigurái?

Retribúció esetén *állami monopólium* a bűncselekményre reagálás, az eljárás kulcspozícióit az állam, az elkövető és szakemberek töltik be. A resztoratív szemléletben a konfliktusmegoldásban szerepet vállal az *áldozat*, az *elkövető* és a *közösség* is, továbbá szakmai segítség is igénybe vehető.

5.17. Mi, illetve ki a vád tárgya?

Megtorló szemléletben az *elkövetőt vádolják*, míg a resztoratív szemléletben a fájdalmat okozó *cselekmény* a vád tárgya.

5.18. Hogyan valósul meg az elkövető közösségi integrációja?

A retributív rendszer az elkövető közösségi integrációjának *gyengülését* hozza magával. A helyreállítás során viszont *erősödnek* az elkövető *társadalmi kötelekei*.

5.19. Milyen szerepet játszanak az eljárás során az interperszonális kapcsolatok?

A megtorló rendszer *figyelman kívül* hagyja a személyközi kapcsolatokat. A helyreállítás során azonban ez *központi* kérdés.

5.20. Mennyire kerül előtérbe a bűncselekmény konfliktusos természete?

Retributív szemléletnél a bűncselekmény konfliktusos természete *háttérben* marad, míg a helyreállító igazságszolgáltatásnál természetesen *előtérbe* kerül.

5.21. Milyen vonatkozásait veszik figyelembe a bűncselekménynek?

A megtorló igazságszolgáltatás a bűncselekményt mint *jogi jelenséget* vizsgálja. A resztoratív szemlélet ezen túlmenően az *erkölcsi*, *társadalmi*, *gazdasági* és *politikai* vonatkozásokat is figyelembe veszi.

5.22. Közelebb hozza-e az eljárás az elkövetőt és az áldozatot?

A retributív rendszer szerinti büntetőeljárás *elidegenítő* hatású. A resztoratív szemlélet célja viszont a *kiegyezés* és a megbékélés.

5.23. Milyen szerepet játszik az eljárás menetében a megbánás és a megbocsátás?

A megtorló eljárást *nem befolyásolja* lényegesen a megbánás és a megbocsátás, ezzel szemben a helyreállításnál ez *hangsúlyos* szerepű.

5.24. Milyen az eljárás kimenetele?

Retributív rendszer esetén az eljárás kimenetele *nyertes-vesztes* pozíciójú. A resztoratív eljárás jellemzője a *nyerő-nyerő* kimenetelű ügyrendezés.

5.25. Mennyire érvényesül az eljárás jövőorientáltsága?

A megtorló igazságszolgáltatás az elkövető *múltbeli* cselekményére reagál. A resztoratív rendszer ezzel szemben az elkövető viselkedésének következményeire reagál, a *jövőbe* tekint.

„Bis dat, qui cito dat, nil dat, qui munera tardat.”
„Kétszer ad, ki gyorsan ad, s nem ad az, ki halasztja.”
(Publilius Syrus)

Áldozatsegítés – különös tekintettel a bűncselekménnyel az áldozatnak okozott kár megtérítésére

1. Fogalmi alapvetés

A szakirodalomban különféle megjelölésekkel találkozhatunk az áldozatokat megillető juttatásokat illetően. A *jóvátételt* az elkövető vagy annak magatartásáért felelős harmadik személy nyújtja az áldozatnak vagy hozzátartozóinak. A *kártalanítás/kárenyhítés* a veszteségek kiegyensúlyozása a kormányzati szervek, illetve harmadik személyek, biztosítók által vagy egy alap, például a társadalombiztosítás keretében. Használatos kifejezés a *restitúció* is, ez az elkövető által nyújtott kártérítésnek felel meg, a célja a bűncselekmény előtti helyzet visszaállítása. A *kompensáció* pedig az állam akciója az áldozat kártalanítására az okozott erkölcsi és anyagi kár ellensúlyozásának célzatával. A jogellenesen okozott kár megtérítésére használatos még a *kártérítés* kifejezés is.

2. Az áldozatsegítés főbb nemzetközi dokumentumai

Az ENSZ 1985. évi deklarációja „A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről”¹¹. A nyilatkozat alapján az áldozatoknak orvosi, pszichológiai és szociális segítséghez van joguk állami, önkéntes, közösségre alapozott és egyéni megoldások alkalmazásával. Emellett a jogi segítségnyújtást és az információt is biztosítják számukra. Fontos kiemelni, hogy a deklaráció az áldozati körbe beleveszi nemcsak a bűncselekmények, hanem a hatalommal való visszaélés áldozatait is.

Az Európa Tanács Miniszterek Bizottságának 1987. évi 21. számú, az áldozatok segítéséről és az áldozattá válás megelőzéséről szóló ajánlásában¹² [Rec(87)21] az áldozatoknak történő segítségnyújtás következő típusait említi: elsősegély jellegű sürgős

¹¹ <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm> (2009.03.15.)

¹² <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=608023&SecMode=1&DocId=694280&Usage=2> (2009.03.15.)

segítség; folyamatos egészségügyi, pszichológiai, szociális és anyagi támogatás; az ismételt áldozattá válás elkerülése érdekében történő tanácsadás; segítségnyújtás az eljárásban a kárenyhítés igénybevételéhez; jogi tanácsok a vagyoni kár megtérítése érdekében.

1990-ben létrejött az **Európai Áldozatvédő Fórum** (European Forum for Victim Services), amely ma Victim Support Europe¹³ néven működik, és amelyhez 22 nemzet, közöttük Magyarország is csatlakozott. Megalkották „**Az áldozatok jogai a büntetőeljárásban**”¹⁴ (1996) és „**A bűncselekmények áldozatainak szociális jogai**”¹⁵ című nyilatkozatot (1998), amely kiemeli az áldozatok ingyenes áldozatsegítő szolgáltatásokhoz való jogát, valamint „**Az áldozatok jogai a megfelelő színvonalú szolgáltatáshoz**”¹⁶ (1999) című deklarációt is.

Az **Európai Tanács** már az 1999. október 15-16-i **tamperei ülésén** hangsúlyozta a bűncselekmények áldozatainak védelmével kapcsolatos minimumszabályok kidolgozásának szükségességét, különösen a bűncselekmények áldozatainak igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréssel, valamint kártérítéshez fűződő jogaikkal kapcsolatban.

Az **Európai Unió Tanácsa** 2001. március 15-én **kerethatározatot** fogadott el „**A sértett jogállásáról a büntetőeljárásban**”¹⁷ címmel (2001/220/IB), amely lehetővé teszi a bűncselekmények sértettjei számára, hogy a büntetőeljárás során kártérítést követeljenek az elkövetőtől. A kerethatározat értelmében a bűncselekmények áldozatait az alábbi jogok illetik meg:

- a tisztelethez és elismeréshez való jog,
- a meghallgatáshoz és a bizonyítékok szolgáltatásához való jog,
- a tájékoztatáshoz való jog,
- a kommunikáció biztosítékaihoz való jog,
- a speciális támogatáshoz való jog,
- a büntetőeljárással kapcsolatos kiadások megtérítéséhez való jog,
- a védelemhez való jog,
- a kártérítéshez való jog,
- a büntetőjogi mediációhoz való jog a büntetőeljárás során.

Minden tagállam biztosítja a bűncselekmények sértettjeinek azon jogát, hogy a büntetőeljárás keretein belül és ésszerű határidőn belül határozatot hozzanak az elkövető által

¹³ <http://www.euvictimservices.org> (2009.03.15.)

¹⁴ <http://www.euvictimservices.org/popup/about/origins-and-achievements> (2009.03.15.)

¹⁵ Ld. 14. jegyzet.

¹⁶ Ld. 14. jegyzet.

¹⁷ <http://eur-lex.europa.eu/hu/index.htm> (2009.03.15.)

a sértett részére fizetendő kártérítés tárgyában. Kötelesek továbbá megfelelő intézkedéseket tenni annak érdekében, hogy ösztönözzék az elkövetőt a sértettet megillető megfelelő kártérítés nyújtására, valamint előmozdítani az áldozatokat segítő szakszolgálatok bekapcsolódását az áldozatsegítési eljárásokba.

Az **Európai Unió Tanácsának 2004/80/EK irányelve** (2004. április 29.) értelmében, amely „**A bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről**”¹⁸ címet viseli, a szándékos és erőszakos büntetőjog-ellenes (elegendő a materiális jogellenesség) cselekmények áldozatai számára állami kárenyhítést kell biztosítani, ugyanis az áldozatok gyakran nem kaphatnak kártérítést az elkövetőtől, mivel az elkövető esetleg nem rendelkezik a kártérítést elrendelő bírósági határozat teljesítéséhez szükséges eszközökkel, vagy mert az elkövető nem ismert, illetve nem vonható felelősségre. Kárenyhítést kell nyújtani az államterületen belüli és a határokon átnyúló tényállások esetében egyaránt.

Az **Európa Tanács Miniszterek Bizottságának a bűncselekmények áldozatainak nyújtandó segítségről szóló (2006) 8. számú ajánlása**¹⁹ [Rec(2006)8], amely a 1987. évi 21. számú ajánlásban [Rec(87)21] foglaltak revideálása, azok helyébe lép. Az ajánlás áldozatnak tekinti mindazokat a természetes személyeket, akik valamely tagállam büntetőjogába ütköző tevékenység vagy mulasztás következményeként sérelmet (testi vagy mentális sérülést, érzelmi szenvedést vagy gazdasági veszteséget) szenvedtek. Az áldozat fogalma magába foglalja, ahol helyénvaló, az áldozat közvetlen családját és eltartottjait is. Az ajánlás rendelkezik többek között az áldozatoknak nyújtandó segítségről, a büntető igazságszolgáltatás és az áldozatsegítő szolgálatok szerepéről, valamint az állami kompenzációról, az áldozatok védelméről és a mediációról.

3. Mi indokolja a jóvátétel szükségességét?

Bár a büntetőjog közjog, és a büntetőeljárás célja elsősorban az állam büntető igényének szem előtt tartása, nem pedig a magánszemélyek magánérdeke, mégis figyelembe kell venni, hogy a legtöbb bűncselekmény magánjogi érdekeket (magánvagyon sérthetlensége, személyhez fűződő jogok) is sért. Ebből kifolyólag a közösség érdekei

¹⁸ <http://eur-lex.europa.eu/hu/index.htm> (2009.03.15.)

¹⁹ <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1011109&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> (2009.03.15.)

mellett nem szabad, hogy eltörpüljenek az egyén érdekei. A bűncselekmény nem csupán formális jogsértés, hanem része a *materiális hátrány* okozása is.²⁰ Jóllehet a büntető igazságszolgáltatás céljai hagyományosan olyan formában nyernek megfogalmazást, amely elsősorban az állam és az elkövető közötti kapcsolatot érinti, szükség van arra is, hogy az állam lehetőséget biztosítson az áldozatok jogainak érvényesítésére, mindenképp a tettes által okozott és az áldozat által elszenvedett károk és sérelmek orvoslására társadalmi keretek között.

4. Jóvátételi formák

A jóvátételnek napjainkra többféle formája intézményesült:²¹ *bűnelkövető általi jóvátétel; állami kárenyhítés; önkéntes*, privát alapon történő *áldozatsegítés* (például a Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület); *biztosítási alapon történő jóvátétel*.

4.1. Az állam általi kárenyhítés jogpolitikai indokai

Bár az állam nem veszi magára a bűnelkövető felelősségét, és nem lép az ő helyébe, ennek ellenére a nemzetközi dokumentumok elveivel összhangban vállalta, hogy egyes bűncselekmények áldozatai kárának enyhítéséhez biztosítja a pénzügyi feltételeket. Az Alkotmány 35. §-ának (1) bekezdése szerint a Kormány alkotmányos kötelessége a *közrend* és a *közbiztonság* védelmét szolgáló intézkedések foganatosítása. Az ECOSOC, az ENSZ Gazdasági és Szociális Bizottsága az élet-és vagyónbiztonságot alapvető emberi jogként fogja fel.

Az 1985. évi ENSZ-deklaráció „A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről” 12. pontja a kártérítésről ekképp rendelkezik: „Ha a kártérítés teljes egészében nem oldható meg az elkövető terhére, vagy nem biztosítható más forrásokból, az államnak törekednie kell, hogy pénzügyi kártérítésben részesítsék:

- (a) az áldozatokat, akik komoly bűncselekmények következtében jelentős testi sérelmet, fizikai vagy szellemi egészségkárosodást szenvedtek;

²⁰ Varga Zs. András: Sértettek, alkotmányos jogok, visszasságok. Acta Humana. 1997. 26. sz. 5-11.

²¹ Nagy Ferenc: Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. Jogtudományi Közlöny. 1993. 3. sz. 98-100.

(b) azon személyek családját, különösen eltartottait, akik ilyen jogsértés következtében haltak meg, vagy váltak testileg vagy szellemileg tehetetlenné.”

4.1.1. Az állam általi kárenyhítés magyarországi gyakorlata

Magyarországon 1997 óta uniós tapasztalatok és nemzetközi ösztönzés hatására került egyre inkább előtérbe a kárenyhítés gondolata. A kárenyhítés mint állami közfeladat ellátására hozta létre a Kormány 1998-ban az Országos Bünmegelőzési Programhoz [1136/1997. (XII.22.) Korm. hat.] kapcsolódóan az OKBK-t (Országos Közbiztonsági és Bünmegelőzési Közalapítványt). Ennek volt a jogutódja 2001-től a Biztonságos Magyarországért Közalapítvány. 2005. december 31-ig e szervezet egyik szakreferatúrája látta el a kárenyhítési feladatokat a 209/2001. (X.31.) Korm. rendelet alapján, majd a 83/2004. (IV.19.) Korm. rendelettel kiterjesztették a személyi hatályt az Európai Unió tagállamainak állampolgáira is. Kárenyhítésre jogosultak voltak a halálos kimenetelű, illetőleg a testi épség és az egészség súlyos károsodását okozó bűncselekmények áldozatai, valamint hozzátartozóik. A társadalmi bünmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló 115/2003. (X.28.) országgyűlési határozat prioritásként jelölte meg az áldozatsegítést, az áldozatoknak nyújtandó kárenyhítést és az áldozattá válás, a viktimizáció megelőzését. Az 1009/2004. (II.26.) Korm. határozat 2005. december 31-ig jogszabály-alkotási feladatként írta elő az áldozatvédelmi törvény kidolgozását az Európai Unió Tanácsának 2004/80/EK számú irányelve alapján.

Ennek eleget téve 2006. január 1-jén lépett hatályba hazánkban a **2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről (Ást.)**. Célkitűzése, hogy „a bűncselekményt elszenvedett és emiatt életminőségükben veszélybe került személyek társadalmi, erkölcsi és anyagi sérelmei enyhüljenek”, és érvényre jusson a társadalmi szolidaritás és méltányosság elve. Az áldozatsegítő támogatások igénybevételének részletes szabályait az 1/2006. (I.6.) IM rendelet tartalmazza. A szervezetrendszer tekintve 2006. január 01. napjával létrejött a 303/2006. (XII.23.) Korm. rendelet alapján a fővárosi és megyei kirendeltségekkel rendelkező **Igazságügyi Hivatal**, amely az igazságügyért felelős miniszter által irányított központi hivatal. E hivatalnál összpontosul a jogi segítségnyújtás és az áldozatsegítés hatósági feladata is. Munkáját a közigazgatási hatósági eljárásról szóló 2004. évi CXL. törvény alapján végzi. Határozataival szemben jogorvoslati jogosultság is nyitva áll, mivel azok végső soron bíróság előtt is megtámadhatók a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatára vonatkozó szabályok szerint. Működésük költségvetési fedezetül egy 132

millió forint, felülről nyitott fejezeti kezelésű előirányzat szolgál, amely biztosítja, hogy ha a tervezettnél több forrás igényeltetik, akkor se akadályozhassa a keret kimerülése a szolgáltatásnyújtást.

4.2. Az áldozatsegítés prioritásai²²

Az Ást. 1. § (1) bekezdése értelmében **áldozatnak** tekinthető **a bűncselekmény sértettje** (a Be. 51. § (1) bekezdése értelmében az, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette, azaz jogi személy is lehet), **valamint az a természetes személy, aki a bűncselekmény közvetlen következményeként sérelmet, így különösen testi vagy lelki sérülést, érzelmi megrázkódtatást, illetve vagyoni kárt szenvedett el.**

Az áldozatsegítésről szóló törvény értelmében az áldozatsegítés négyes prioritással rendelkezik:

➤ **Tájékoztatás, információszolgáltatás az áldozatok részére:** a megyei (fővárosi) igazságügyi hivatal áldozatsegítő szolgálata minden hozzá forduló ügyfelet tájékoztat, ehhez pedig az áldozati mivoltot sem kell igazolni. A felvilágosításnak ki kell terjednie: az áldozat büntetőeljárásbeli jogaira és kötelezettségeire; az áldozatsegítés keretében igénybe vehető szolgáltatásokra; a szolgáltatások igénybevételének feltételeire; az áldozatsegítő támogatások igénylésének módjára; az áldozatsegítésben közreműködő egyéb szervezetek elérhetőségére.

A megyei (fővárosi) igazságügyi hivatal jogi segítségnyújtó szolgálata pedig felvilágosítást ad a jogi segítői névjegyzékbe felvett jogi segítők (ügyvédek, közjegyzők, egyetemi oktatók, társadalmi szervezetek) címeiről, elérhetőségéről, illetve hatásköri, illetékességi útmutatást ad bárki számára.

➤ **Érdekérvényesítés elősegítése és a szolgáltatásnyújtás ellenőrzése:**

- egészségügyi és szociális szolgáltatások igénybevételének segítése: az áldozatsegítő szolgálatnak az általános tájékoztatáson túl személyre szabott felvilágosítást kell adnia az áldozatnak alapvető jogairól és az őt megillető egészségügyi, biztosítási és szociális ellátásokról, sőt szükség esetén segítenek abban is, hogy ezekhez az ellátásokhoz

²² <http://www.kih.gov.hu/alaptev/aldozatsegito> és <http://www.kih.gov.hu/alaptev/nepugyvedje> (2009.03.14.)

mielőbb hozzáférjen az áldozat; munkaügyi, gyermekvédelmi kérdésekről is tájékoztatást adnak, és a büntetőeljárással kapcsolatban (ahol még mindig idegen elem a sértett) is segítséget nyújtanak;

- *peren kívüli jogi segítségnyújtás*: a megyeszékhelyeken, illetve a fővárosban létrehozott igazságügyi hivatalok jogi segítségnyújtó szolgálatainál ügyfélszolgálati tevékenység keretében jogi tanácsadás az egyszerűbb megítélésű ügyekben a jövedelmi és vagyoni helyzet vizsgálata nélkül, díjmentesen; 2007. január 01-től pedig az ún. „nép ügyvédje” szolgáltatás keretében nem a területi igazságügyi hivatalok jogi segítségnyújtó szolgálatai, hanem a jogi segítői névjegyzékbe felvett jogi segítők peren kívül adnak tanácsot, illetve szerkesztenek beadványt, egyéb iratot a bűncselekmény áldozata számára, amennyiben az ezzel összefüggésben keletkezett jog- és érdeksérelem elhárításához szükséges a szakjogászi közreműködés.

➤ *Peres jogi segítségnyújtás biztosítása*: 2008. január 01-től büntetőügyekben a sértett, magánvádló, magánfél, egyéb érdekelt, valamint a pótmagánvádló pártfogó ügyvédi képviselőjét – a jogi segítségnyújtás, az ún. „nép ügyvédje” szolgáltatás keretében, a jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvényben (Jst.-ben) szabályozott eljárásban és feltételekkel – az igazságügyi hivatalok jogi segítségnyújtó szolgálatai biztosítják. Pártfogó ügyvéd csak ügyvéd és ügyvédi iroda, valamint az a társadalmi szervezet (alapítvány, kisebbségi önkormányzat stb.) lehet, amelynek van ügyvéd megbízottja.

➤ *Költségtérítés jellegű rendkívüli támogatás*: pl.: ruházati, utazási, telefonálási költség. Az áldozatsegítő közigazgatási hatósági eljárások *illeték- és díjmentesek* annak érdekében, hogy az áldozatok a szolgáltatásokat jövedelmi helyzetüktől függetlenül, minél szélesebb körben vehessék igénybe. Az egyes áldozatoknak nyújtandó szolgáltatások fajtáját mindenekelőtt a bűncselekmény jellege, valamint annak az áldozatra gyakorolt hatása és az áldozat személyes körülményei prediszponálják. A cél az, hogy lehetőség szerint az áldozat a bűncselekményt megelőző vagy legalább ahhoz hasonló helyzetbe kerüljön, tehát egyfajta "in integrum restitutio", bár ez büntetőügyekben nehezebben érvényesíthető. Törekedni kell arra is, hogy az

áldozatokat megóvják a másodlagos viktimizációtól, tehát az eljárás során bekövetkező további testi, lelki, vagyoni sérelemtől.

4.3. Az áldozatok támogatási rendszere két fő pillérből áll

I. áldozatsegítő szolgáltatások (amelyekre bármely áldozat jogosult):

➤ **érdekérvényesítés elősegítése:** a megyei (fővárosi) igazságügyi hivatal áldozatsegítő szolgálat az áldozatot a szükségletének megfelelő módon és mértékben hozzásegíti alapvető jogai érvényesítéséhez, az egészségügyi, egészségbiztosítási ellátások és a szociális ellátások igénybevételéhez. Ez a rászorultság vizsgálata nélkül, térítésmentesen jár az áldozatnak. Az erre vonatkozó kérelmet a bűncselekmény elkövetését követő hat hónapon belül lehet előterjeszteni. Az áldozatsegítő szolgálat az eset összes körülményeinek mérlegelése után a bűncselekmény következtében jogaiban sérelmet szenvedett áldozatnak jogi tanácsot és segítséget ad a sérelem rendezéséhez. Ha a körülmények alapján bebizonyosodik, hogy a rászoruló áldozat sérelmének rendezéséhez a Jst.-ben meghatározott szakjogászai támogatásokra van szükség, az áldozatsegítő szolgálat továbbítja a kérelmet a jogi segítségnyújtó szolgálatnak, amely a döntéséről és a megtett intézkedésekről haladéktalanul értesíti az áldozatsegítő szolgálatot.

➤ **azonnali pénzügyi segély:** a területi áldozatsegítő szolgálat fedezi az áldozat lakhatással, ruházkodással, étellemezéssel és utazással kapcsolatos, valamint a gyógyászati és kegyeleti jellegű rendkívüli kiadásait akkor, ha a bűncselekmény következtében az áldozat ezen kiadások megfizetésére nem képes. Ez a rászorultság vizsgálata nélkül, térítésmentesen jár az áldozatnak, a területi áldozatsegítő szolgálat ebben a kérdésében a bűncselekmény következtében kialakult helyzet mérlegelésén alapuló méltányossági döntéssel határoz. A kérelmet a bűncselekmény elkövetését követő három munkanapon belül lehet előterjeszteni - mellékelve a megtett feljelentést. Maximum az alapösszeg mértékéig terjedhet összegszerűségét tekintve, ez 2009-ben 79.550 Ft. (Az alapösszeg mértéke a tárgyévet megelőző második év – a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett – nemzetgazdasági bruttó havi átlagkeresetének 43 százaléka.)

➤ **szakjogászi segítségnyújtás:** az állam az áldozatok részére a jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvényben (Jst.) meghatározott támogatásokat biztosítja az ott előírt feltételek teljesülése esetén a területi jogi segítségnyújtó szolgálat keretében, amely az általa végzett intézkedésekről haladéktalanul értesíti a területi áldozatsegítő szolgálatot. Ha az áldozat ügyének további intézése szakjogászi közreműködést kíván, akkor az áldozatsegítő szolgálat köteles őt a jogi segítségnyújtó szolgálathoz irányítani. Ez iránt kérelmet a bűncselekmény elkövetését követő hat hónapon belül lehet előterjeszteni.

Az Ást. szerinti szolgáltatás iránti kérelmet annak a területi igazságügyi hivatalnak az áldozatsegítő szolgálata bírálja el, amelynél a kérelmet az áldozat először benyújtotta. Ha az áldozat kéri, az ügyet a lakóhelye vagy tartózkodási helye szerint illetékes területi igazságügyi hivatal áldozatsegítő szolgálatához kell áttenni. Az áldozatsegítő szolgálat a kérelem elbírálásához az áldozatot meghallgathatja, a támogatás igénybevételének feltételeire vonatkozó adatokat nyilvántartó hatóságokat (adóhatóság, nyomozó hatóság, ügyész, bíróság, kezelőorvos) a közölt adatok valódiságának ellenőrzése érdekében megkeresheti, vagy a kérelemben megjelölt adatok valódiságát az áldozat lakásán vagy tartózkodási helyén is megvizsgálhatja. A kérelmekről – ha a támogatás igénybevételének feltételei annak alapján megállapíthatóak – a büntetőeljárás megindításáról szóló, az illetékes rendőrkapitányság, ügyészség, bíróság által kiállított igazolás beérkezését követő nyolc napon belül határozattal döntenek. Ha az áldozat a személyesen benyújtott kérelméhez az igazolást csatolja, az áldozatsegítő szolgálat a kérelemről haladéktalanul dönt. A kérelem elutasításáról szóló határozatot indokolással kell ellátni.

II. kárenyhítés: erre csak szűkebb személyi kör jogosult.

Ki igényelheti a kárenyhítést?

Kárenyhítésre az a *rászoruló áldozat* jogosult,

- akinek sérelmére *szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekményt* követtek el, és ennek következményeként testi épsége, egészsége súlyosan károsodott (sértett),

- aki a bűncselekmény következtében károsodott vagy meghalt sértettnek az elkövetés időpontjában egy háztartásban élő egyenes ági rokona, örökbefogadója vagy nevelőszülője, örökbe fogadott vagy nevelt gyermeke, házastársa, élettársa,
- akinek eltartására a károsodott vagy meghalt sértett jogszabály, végrehajtható bírósági, illetőleg hatósági határozat vagy érvényes szerződés alapján köteles vagy köteles volt. Rászorulónak tekintendő az áldozat, akinek családjában az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg az alapösszeg (a tárgyévet megelőző második év – a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett – nemzetgazdasági bruttó havi átlagkeresetének 43 százaléka) kétszeresét, 2009-ben a 159.100 Ft-ot, illetve az is, aki a törvényben felsorolt szociális ellátások valamelyikében részesül.

A kárenyhítés formái és mértéke

A kárenyhítés nem fájdalomdíj, és nem jár automatikusan. A kárenyhítést egy összegben vagy havi járadékként kell fizetni. Ez az anyagi támogatás a társadalom szolidaritását hivatott kifejezni. Ha a bűncselekménnyel okozott kár később valamilyen forrásból (elkövetőtől, biztosítótól) megtérül, akkor az állami kárenyhítés címén kifizetett összeg előlegnek tekintendő, és visszafizetendő. Egyösszegű kárenyhítésként az áldozat a bűncselekmény miatt bekövetkezett vagyoni kárának teljes vagy részbeni megtérítését igényelheti, ennek mértéke a tényleges kárral arányos, de legfeljebb az alapösszeg tizenötszöröse, azaz 2009-ben maximum 1.193.250 Ft lehet.

A sértett bűncselekmény miatt bekövetkezett keresőképtelensége esetén – ha a keresőképtelenség várhatóan a hat hónapot meghaladja – járadék formájú kárenyhítésként a rendszeres jövedelmében bekövetkezett csökkenés részbeni enyhítését igényelheti. A havi járadék maximális összege az alapösszeg, 2009-ben 79.550 Ft lehet. Járadék típusú kárenyhítés legfeljebb három évig adható, és folyósítása megszűnik, ha az áldozat időközben más forrásból jogosulttá válik rendszeres pénzbeli ellátásra.

A kárenyhítés igényérvényesítési határideje

A kárenyhítési kérelmet főszabály szerint a bűncselekmény elkövetését követő három hónapon belül lehet benyújtani. A törvényben felsorolt kivételes

esetekben ez az idő hosszabb is lehet. Például ha a bűncselekmény elkövetését követően később derül ki, hogy az áldozat testi épségének, egészségének súlyos károsodása és a bűncselekmény között ok-okozati összefüggés áll fenn, akkor a kérelmet a tudomásra jutástól számított három hónapon belül lehet előterjeszteni. Azonban a kérelmet minden esetben csak a bűncselekmény elkövetését követő ötéves elévülési határidőn belül lehet benyújtani.

A támogatás odaítélésének rendje

A kárenyhítési eljárásban a kérelem elbírálása két szakaszból áll: *támogatási és döntési eljárásból* áll. A támogatási eljárásban a területi hivatal segíti az áldozatot a nyomtatvány kitöltésében, továbbítja a kérelmet a döntő hatóságnak. Támogató hatóságként az a területi áldozatsegítő szolgálat jár el, amelynél a kárenyhítés iránti kérelmet az áldozat először benyújtotta. Ha az áldozat kéri, az ügyet a lakóhelye vagy tartózkodási helye szerint illetékes területi áldozatsegítő szolgálathoz kell áttenni.

A döntési eljárás során az eljáró hatóság a kárenyhítés iránti kérelmet érdemben elbírálja. *Döntő hatóságként* kizárólag a *Fővárosi Igazságügyi Hivatal Áldozatsegítő Szolgálata* jár el. A kérelem beérkezését követő öt munkanapon belül dönt arról, hogy a kérelem érdemi elbírálásához szükség van-e az áldozattól kiegészítő adatokra, illetve arra, hogy a támogató hatóság a kérelmezőt vagy más személyt meghallgasson. A döntő hatóság az érdemi döntés meghozatala során az alábbiakat vizsgálja:

- az áldozat kárának vagy jövedelemcsökkenésének mértékét,
- az áldozat rászorultságát és a kárenyhítésre való jogosultságát,
- a kárenyhítésre okot adó bűncselekmény és a bekövetkezett kár, jövedelemcsökkenés közötti ok-okozati összefüggést.

Egyösszegű kárenyhítés iránti kérelem elbírálása esetén a döntő hatóság megállapítja a kár mértékét, és ennek alapján meghatározza a kárenyhítés összegét, vagy a kérelmet elutasítja.

Járadék iránti kérelem elbírálása esetén a döntő hatóság megállapítja az egy főre eső jövedelemcsökkenés mértékét, és ennek alapján meghatározza a járadék összegét és a folyósítás időtartamát, vagy a kérelmet elutasítja. A kárenyhítési összeg kifizetéséről, illetve a járadék folyósításáról az áldozatsegítő szolgálat gondoskodik. A járadékot úgy kell folyósítani, hogy azt

a jogosult minden hónap tizedik napjáig megkapja.

4.4. Az áldozati jogok érvényesülésének figyelemmel kísérése

A Központi Igazságügyi Hivatal Áldozatsegítő Szolgálatára és a területi igazságügyi hivatalok áldozatsegítő szolgálatainak feladata továbbá, hogy rendszeresen figyelemmel kísérjék az áldozati jogok érvényesülését. Az áldozatsegítő szolgálat által vezetett nyilvántartások országos adatbázist alkotnak. Az adatbázis felhasználásával az áldozatsegítő szolgálat évente statisztikai kimutatást készít. A Központi Igazságügyi Hivatal Áldozatsegítő Szolgálatára évente összesítő és értékelő beszámolót ad a kormány számára, amelyben az áldozati jogok helyzetének bemutatása mellett az áldozati jogok hatékonyabb érvényesülését célzó intézkedésekre is javaslatot tesz.

4.5. Az áldozatsegítés hatékonyságvizsgálata és javaslatok a jövőt illetően

Az áldozatsegítő szolgálatokhoz forduló személyek részére „felajánlott szolgáltatásnak ahhoz kell illeszkednie, hogy a sértett hogyan tudja újraszervezni az életét és körülményeit az áldozattá válása után”²³: egyesek csak információt igényelnek, míg másoknak intenzívebb segísége van szükségük. A jogalkotói intenció szerint az áldozatsegítés a szociális segítség része. „A szolgálat tevékenységének egy része tehát szoros kapcsolatban van a szociális segélyezéssel, s a kialakított rendszerben benne van annak a lehetősége, hogy az áldozatsegítés pénzügyi formái és a szociális segélyezés közötti határok elmosódnak.”²⁴ Míg ugyanis a kárenyhítésre jogosult áldozatok valamilyen erőszakos, személy elleni bűncselekmény sértettjei, addig a szolgáltatásokat, jellemzően az azonnali pénzügyi segíty igénybe vevők túlnyomórészt vagyon elleni bűncselekmény károsultjai.

Sommásan megállapítható, hogy hazánkban elégtelen a sértetti kártalanítás. A kármegtérülés meglehetősen alacsony szinten áll, a vagyon elleni bűncselekménnyel okozott összes kárnak mindössze kb. 6-7 %-a térül meg évente. A mutatók ráadásul romló tendenciát mutatnak. „Ezek a mutatók évről évre azt a szakmai meggyőződést támasztják alá, miszerint Magyarországon a bűnüldözésben és a büntető igazságszolgáltatásban nem lehet a kár

²³ Kerezi Klára, Kó József: Az áldozatsegítő szolgálat hatékonyságvizsgálata. Második szakasz. Összefoglaló jelentés. Budapest, 2008. 10.

Letölthető: http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/ald_seg_szolg_hatekonysagvizsgalata.doc (2009.03.08)

²⁴ Uo. 39.

megtérülésére számítani.”²⁵ Emiatt is lenne igazán fontos az áldozatsegítés keretében megvalósuló kárenyhítés hatékonysága.

Az ügyfelek megítélése szerint jól működik az azonnali pénzügyi támogatás rendszere (2006-ban az ügyek 31%-át, 2007-ben már 55%-át tette ki) és többé-kevésbé a kárenyhítés (2006-ban az ügyek 5%-át, 2007-ben 4%-át tette ki) is. Gondot okoz azonban, hogy jóllehet „a szolgálat az áldozatok nem egészen 3%-ával kerül kapcsolatba”²⁶, rendkívül magas összeget fizettek ki azonnali pénzügyi segélyként: 2006-ban 76 millió forintot, majd 2007-ben ehhez képest kiugróan magas, 171 millió forintot. Tapintható a veszélye – különösen a fővárosban – annak, „hogy az áldozatsegítés keretében nyújtható pénzügyi támogatás lehetősége „megszólítja” az áldozattá válástól függetlenül is rászoruló személyeket.”²⁷ Nem is beszélve az olyan szociális indíttatású kérelmekről, amelyek mögött valójában nincs is bűncselekmény. A rendszer e diszfunkcionalitása mindenképpen kiküszöbölendő, az áldozatsegítés ugyanis nem szolgálhatja a lyukas szociális háló foltozgatását.

Az érdekérvényesítés elősegítése (az ügyek 5-6%-a) terén az áldozatsegítő szolgálat mindenekelőtt jogi tanácsokat ad a bűncselekmény áldozatainak az alapvető jogai érvényesítéséhez, valamint információt az egészségügyi és a szociális ellátórendszerben rendelkezésre álló lehetőségekről, azok igénylésének feltételeiről. A hatékonyságvizsgálat szerint ez nem elegendő, aktívabban elő kellene segíteni az elérhető szolgáltatások tényleges igénybevételét, illetve figyelemmel kísérni, hogy a sértettek valójában hozzájutnak-e azokhoz. E téren javulás lenne elérhető azáltal is, ha a szolgálatok szociális munkásokat is alkalmaznának.

Mivel az áldozatsegítő szolgáltatás az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium égisze alatt szerveződött, főleg a jogi és pénzügyi segítség dominál benne. Az áldozatsegítésben azonban központi szerepet kellene szánni az együttérzésnek, támogatásnak, lelki, pszichikai segítségnyújtásnak, amelyre a szolgálat jelenleg még nincs felkészülve. „Elengedhetetlen, hogy az áldozattá válás pszichikai és mentális részét is képes legyen látni az áldozatsegítési ügyekben eljáró ügyintéző.”²⁸ Az áldozatok ugyanis leggyakrabban idegességet, tehetetlenséget és a kiszolgáltatottságot érznek a bűncselekmény kapcsán, de ezt követi az érzelmi rangsorban a nyugtalanság, düh és harag. Az utóbbiak levezetésére azonban nem

²⁵ Jelentés a Kormánynak a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és cselekvési programja 2007. évi végrehajtásáról. Budapest, 2008. március
http://bunmegelozes.easyhosting.hu/obmb/2008_majus/honlap_jelentes_2008.doc (2009.03.12.)

²⁶ Ld. 23. jegyzet. 56.

²⁷ Ld. 23. jegyzet. 55.

²⁸ Ld. 23. jegyzet. 62.

képes sem a család, sem a baráti közeg, és a büntetőeljárás során sincs mód ezen érzelmek megjelenítésére. Ezek az indulatok semmilyen módon nem oldódnak fel, és nem is vezetődnek le, nem szublimálódnak, ami rendkívül káros következményekkel járhat. Egyéni szinten pszichoszomatikus tünetekkel járhat, ami egyéb szervi bajok kialakulásához is vezethet, társadalmi szinten pedig növelheti a bűnözéssel, bűnözőkkel szembeni ellenérzéseket és indulatokat. Ezen a téren megoldást jelentene pszichológusok alkalmazása a szolgálatnál, illetve az is, ha a szolgálatnak hatékony együttműködést sikerülne kiépítenie a civil szervezetekkel.

Összességében elmondható, hogy az áldozatsegítés működését a szolgáltatást igénybe vevők (tipikusan ilyenek az időskorú vagy több gyermeket nevelő nők, jóllehet az ERÜBS szerint a tipikus áldozatok a középkorú férfi) megfelelőnek tartják. Az elégedettség ellenére megfontolandó, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás megközelítése erőteljesebben érvényesíthető lenne a rendszerben azáltal, ha az áldozatokat nem csupán „jogi kategóriaként”, hanem érző lényként kezelnék, akinek éppen elég volt elviselni a bűncselekménnyel járó testi és lelki megrázkódtatást, és a lehető legteljesebb mértékben meg kell óvni őket a további traumatizálódástól. Ha az említett szempontokat is sikerül beépíteni a rendszer működésébe, bizonyára mindenki még elégedettebb lehet az áldozatoknak nyújtott szolgáltatásokkal.